

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Published by
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

Kış 2021/ 8-4
<https://doi.org/10.46868/atdd.173>

Şeyh Galip ve Diğer III. Selim Devri Şairlerinin Beyhan Sultan ve Hatice Sultan İçin Yazdığı Şiirler

Recep Demir*
ORCID: 0000-0001-6625-8299

Öz

18. yüzyılda Osmanlı hanedanına mensup hanım sultanlar, iktidarın paydaşları olarak şehir hayatında daha fazla görünür hâle gelmiş, çeşitli faaliyetleriyle şiirin de konusu olmaya başlamışlardır. III. Selim'in kız kardeşleri Beyhan Sultan ve Hatice Sultan'ın yaptırdıkları saraylar için başta Şeyh Galip olmak üzere dönemin saraya yakın şairleri tarih manzumeleri söylemiştir. Bu şiirler estetik bakımdan fazla bir değer taşımamakla birlikte tarihin bir kesitine düşülen notlar olarak önem arz etmektedir. Daha çok şairin hanedan karşısındaki sadakatinin ifadesi olan bu manzumelerde bahsedilen mekânın gerçek görünümü hakkında pek fazla bilgi bulunmaz. Hanım sultanların sarayları hakkında detaylı tasvirler yabancı seyyahların anılarında mevcuttur. Özellikle İngiliz elçilik mensubu Dallaway, Beyhan Sultan'ın sarayı hakkında detaylı bilgi vermektedir. Onun tanıklığı, Beyhan Sultan'ın sarayının duvarlarına işlenmiş olan şiirin Şeyh Galip'e ait olabileceğini düşündürmektedir. Dönem şairlerinden Pertev, Hoca Neşet ve Hatif de hanım sultanların sarayları için şiir söylemişlerdir. Bu şiirler içerik ve üslup bakımından birbirine çok benzemektedir. Araştırmada, Şeyh Galip'in Beyhan Sultan'a gizli bir aşk beslediği, Hatice Sultan'ın ressam Melling ile aşk yaşadığı iddiaları da değerlendirilmiştir. Günümüze ulaşan metinlerde bu rivayetleri doğrulayan herhangi bir veri tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Galip, Beyhan Sultan, Hatice Sultan, 18. yüzyıl Osmanlı edebiyatı, tarih manzumeleri

Gönderme Tarihi: 23/10/2021

Kabul Tarihi:29/11/2021

*Doç. Dr. Yüzüncüyıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bölümü, Van Türkiye, receptdemir@yyu.edu.tr

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Demir, Recep. “Şeyh Galip ve Diğer III. Selim Devri Şairlerinin Beyhan Sultan ve Hatice Sultan İçin Yazdığı Şiirler.” *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8-4, 2021, ss.1541-1571.

Poems written by Sheikh Galip and the other poets of the period of Selim III for Beyhan Sultan and Hatice Sultan

Recep Demir*

ORCID: 0000-0001-6625-8299

Abstract

In the 18th century, lady sultans belonging to the Ottoman dynasty became more visible in city life as the stakeholders of power and began being the subject of poetry with their various activities. For the palaces built by sisters of Selim III, Beyhan Sultan, and Hatice Sultan, the poets of the period who were close to the court, especially Sheikh Galip, sang historical poems. Although these poems do not carry much aesthetic value, they are significant as notes written on a section of history. In these poems, which are mostly the expression of the poet's loyalty towards the dynasty, there is not much information about the real appearance of the mentioned place. Detailed descriptions of the palaces of lady sultans are available in the memoirs of foreign travellers. Particularly Dallaway, a member of the British embassy, gives detailed information about Beyhan Sultan's palace. His testimony suggests that the poem engraved on the walls of Beyhan Sultan's palace may belong to Sheikh Galip. Pertev, Hodja Neşet, and Hatif, who were poets of the period, also sang poems for the palaces of the lady sultans. These poems are very similar to each other in terms of content and style. In the study, the allegations that Sheikh Galip had a secret love for Beyhan Sultan and Hatice Sultan fell in love with the painter Melling were also evaluated. No data confirming these rumors have been identified in the texts that have survived to the present day.

Keywords: Sheikh Galip, Beyhan Sultan, Hatice Sultan, 18th century Ottoman literature, historical poems

Received Date: 23/10/2021

Accepted Date: 29/11/2021

* Associate professor, Yüzüncü Yıl University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Literature, Van Turkey, recepdemir@yyu.edu.tr

You can refer to this article as follows:

Demir, Recep. "Şeyh Galip ve Diğer III. Selim Devri Şairlerinin Beyhan Sultan ve Hatice Sultan İçin Yazdığı Şiirler." *Academic Journal of History and Idea*, C. 8, S. 4., 2021, pp.1541-1571.

Шейх Галип и поэты III эпохи Селима Стихи, написанные для Бейхана Султана и Хатидже Султан

Реджеп Демир*

ORCID: 0000-0001-6625-8299

Резюме

В 18 веке дамы-султаны, принадлежащие к Османской династии, стали более заметными в городской жизни в качестве держателей власти и стали предметом поэзии с их различными действиями. Для дворцов, построенных сестрами Селима III, Бейхан Султан и Хатидже Султан, поэты того периода, особенно шейх Галип, написали исторические стихи. Хотя эти стихи не имеют особой эстетической ценности, они важны как заметки, написанные на историческом разделе. В этих стихотворениях, которые по большей части выражают верность поэта династии, мало что известно о реальном облике упомянутого места. Подробные описания дворцов дам-султанов можно найти в воспоминаниях иностранных путешественников. В частности, Даллауэй, член посольства Великобритании, дает подробную информацию о дворце Бейхана Султана. Его показания позволяют предположить, что стихотворение, выгравированное на стенах дворца Бейхана Султана, может принадлежать шейху Галипу. Поэты того времени Пертев, Ходжа Нешет и Хатиф также пели стихи для дворцов султанов. Эти стихотворения очень похожи друг на друга по содержанию и стилю. В исследовании также оценивались утверждения о том, что шейх Галип тайно любил Бейхана Султана и что у Хатидже Султан была любовная связь с художником Меллингем. Никаких данных, подтверждающих эти слухи, в сохранившихся до наших дней текстах не обнаружено.

Ключевые слова: шейх Галип, Бейхан Султан, Хатидже Султан, Османская литература XVIII века, исторические стихи

Получено: 23/10/2021

Принято: 29/11/2021

**Университет Ван Юзюнджю Йыл (Столетний университет) факультет литературы Кафедра турецкого языка и литературы, Ван- Турция, recerdemir@yu.edu.tr*

Ссылка на статью:

Demir, Recep. "Şeyh Galip ve Diğer III. Selim Devri Şairlerinin Beyhan Sultan ve Hatice Sultan'ın Yazdığı Şiirler." *академическая история и мысль*, 8-4, 2021, ss.1541-1571.

Giriş

Klasik Türk şiirinde, padişah ve devlet adamları için yazılan manzumelerin geniş bir yer tuttuğu bilinmektedir. Şairler geleneğin belirlediği çerçevede, himayesini kazanmak istedikleri devlet adamlarına methiye içerikli kasideler yazmak suretiyle şiiri bir araç olarak kullanagelmişlerdir. Yüzyıllar içerisinde bir adap ve teşrifat hâlinde uygulanan bu sistem, himaye beklentisindeki şaire birtakım imkânlar kazandırmakla kalmıyor; hami konumundaki devlet adamının saygınlığına ve bazen de meşruiyetini sağlamaya katkıda bulunabiliyordu. Bu yüzden divanlarda adına kaside yazılan şahısların daha çok “devlet adamı” olduğu görülmektedir. Kadınların bu kadroya dâhil olması, saray ve devlet hayatının belirgin bir biçimde değişmeye başlamasıyla mümkün olabilmıştır.

Hanedana mensup hanım sultanlara divanlarda açılan alan, onların iktidarın paydaşları olarak şehir hayatında görünür hâle gelmeleriyle orantılı bir seyir izlemiştir. 18. yüzyıla gelene kadar himaye ettikleri hayır işleriyle tebaanın gözünde hayırsever saraylı imgesi ile yer edinen valide sultanlar ve hasekiler bu özellikleriyle şiirin de konusu olabiliyordu. Fakat bu yüzyıldan sonra artık padişah kızları ve kız kardeşleri olan hanım sultanlar, daha çok Haliç ve Boğaziçi’ndeki saraylarında sürdürdükleri gösterişli hayatlarıyla ve imparatorluk adap ve usulünü sergileyerek iktidarın meşru ortağı olduklarını göstermeleriyle payitaht halkının ilgi odağı hâline gelmişlerdi. 18. yüzyılda İstanbul hayatında görülen yenilikleri Boğaziçi özelinde değerlendiren Tülay Artan, araştırmasında saray seremonileri ile imparatorluğun otoritesi, zenginliği ve gücünün her an sivil halka ve iktidarın ortaklarına hatırlatıldığını belirtmektedir. Mesela hükümdar Topkapı Sarayı’nı sık sık ve uzun sürelerle terk edip aile üyelerini ve başka devlet büyüklerini kendi sahil saraylarında ziyaret etmekteydi. Boğaz’da inşa edilen Osmanlı prenseslerine ait saraylar da bu gösterimin işlevsel bir parçasını oluşturmaktaydı. Böylelikle tebaaya, hanedanla aşık atabilecek düzeyde servete ulaşmış olan seçkinlere ve yabancı temsilciliklere karşı iktidarın gücü vurgulanmış oluyordu.¹

Döneme ait kaynaklar, eski zamanlarda yüksek duvarlar ardında bir tür gizemle devam eden saray hayatının artık şehre taşıldığını gösteren ilgi çekici sahnelerle doludur.

¹ Tülay Artan, “Boğaziçi’nin Çehresini Değiştiren Soylu Kadınlar ve Sultanefendi Sarayları”, *İstanbul*, S. 3, İstanbul 1992, s. 109-118.

1785-1789 yıllarının İstanbul'unu anlatan Taylesanizade'nin yazdıklarına² ya da III. Selim'in Sırkâtibi Ahmet Efendi'nin ruznamesine³ şöyle bir göz atıldığında bile hanedanın şehre taşan günlük hayatına dair pek çok anekdot görülecektir. Padişah ve saray erkânı; asker talimlerini denetleme, dergâhları ziyaret, cirit oyunlarını ya da Frenk rakkaslarını seyir gibi vesilelerle şehirde artık daha fazla görünür hâle gelmiş, dolayısıyla yazılı eserlerin konusu olmaya başlamıştır. Hatta padişahın ok veya tüfek atışlarında nişanı kaç adımdan vurduğunu yalnızca tarih kaynaklarından değil yerlilik merakını estetik düzeye ulaştıramayan şairlerin tarih manzumelerinden de takip etmek mümkündür. Yani payitaht hayatının gittikçe artan ritmine toplumun çeşitli katmanları az çok ayak uydurmaya başlamıştı.

Mesela I. Abdülhamit'in Hatice Sultan'ın gelin alayını seyretmek için Sultan Ahmet Camii birinci imamı Elhac Ahmet Efendi'nin konağına gittiğinde konak sahibinin, oğlu için padişah'tan görev talep etmesi⁴ yahut Hatice Sultan, Şah Sultan ve Beyhan Sultan'ın III. Selim'i sırayla saraylarına davet ederek ziyafetler ve hediyeler vermeleri, Beyhan Sultan'ın cuma gününe tesadüf eden davetinde Mahmut Paşa Camii'ndeki binek taşından itibaren hanım sultanın sarayına kadar padişahın atının ayakları altına değerli kumaşlar döşenmesi ve saraya varıldığında Beyhan Sultan'ın padişahın alayını oluşturan ağaları cömert hediyelerle taltif etmesi, padişaha çeşitli elmas ve altın işlemeli hediyeler vermesi⁵ ya da III. Selim'in 400 adımdan kumru yumurtasını tüfekte nişan alıp vurması⁶ gibi tebaanın gözü önünde akan sahneler yazılı eserlerin konusu olmaya başlamıştı.

Sır kâtibi Ahmet Efendi'nin tuttuğu günlüklere bakıldığında III. Selim'in yıllarca kafes arkasında yaşamış olmanın âdetâ öcünü alırcasına zamanının çoğunu saray dışında gerçekleştirdiği ziyaretlerle, inşa ettirdiği tesisleri dolaşmakla, bazen de tebdil-i kıyafetle tebaanın hayatını gözlemleyerek geçirdiği görülmektedir. Şehrin sosyal hayatında önemli bir aktör olarak bütün yönlendirici çabalarına rağmen toplumu ve devleti hedeflediği yeniliklere hazırlamakta istediği noktaya ulaşamayan III. Selim'i devlet ricalinin hakkıyla anladığını söylemek de güç görünmektedir. Zihniyet bakımından birbiriyle uzlaşmaz görünen çevresi, ileri görüşlü padişaha ayak uyduracak

² Feridun M. Emecen, *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, Tatav Yayınları, İstanbul 2003.

³ V. Sema Arıkan, *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme*, TTK Yayınları, Ankara 1993.

⁴ F. M. Emecen, *a.g.e.*, s. 174.

⁵ F. M. Emecen, *a.g.e.*, s. 379.

⁶ Lütfi Alıcı, *Divân-ı Nâşid İnceleme-Tenkitledi Metin*, Doktora tezi, Malatya 1998, s. 410.

nitelikte değildi. Devrin yenilikçi faaliyetleri karşısındaki heyecanını şiire döken Şeyh Galip gibi destekçileri olmakla birlikte padişahın Topkapı'da Avrupalıların sahnelediği operayı izlediğini aktaran Sırkâtibi Ahmet Efendi'nin operayı "dimâğı zükâm eyliyen is ve paslar" diyerek küçümsediğini fark ederiz.⁷ Gözaltı yıllarında Fransa Kralı XVI. Louis'le mektuplaşacak kadar meraklı olan padişahın aynı ülkeye gönderdiği elçi, Avrupa'ya karşı son derece mesafeli hatta nefretle bakan Mehmet Sait Halet Efendi'dir. Orduyu yeni donanım ve eğitimle güçlendirmek isteyen padişahın çevresinde, donanmanın denize açılması için uğurlu saat belirlemeye çalışan müneccimler...

Avrupa'yı tanıyıp anlamaya çalışan tecessüs sahibi padişahın yakın çevresinde onun yönelimlerini kavrayabilen insan sayısının pek az olduğu anlaşılmaktadır. İşte bu ortamda III. Selim'in en yakınında annesi Mihrişah Valide Sultan ile kız kardeşleri Beyhan Sultan ve Hatice Sultan vardır. Padişahın devlet işlerinde aile efradıyla fikir alışverişinde bulunduğu belirtilmektedir. Mihrişah Valide Sultan, İstanbul'da inşa ettirdiği çeşitli cami ve çeşmeler, onarımını sağladığı dergâhlar vesilesiyle hayırsever bir valide sultan olarak İstanbul halkı arasında sevilen bir simadır. Beyhan Sultan ve Hatice Sultan ise bazı hayratları himaye etmekle birlikte daha çok yaptırdıkları sahilsaraylar ve buralardaki gösterişli hayatları ile tebaanın ilgi odağı hâline gelmişlerdi.

Bütün toplumlarda olduğu gibi Osmanlı'da da ilkin seçkin zümrelerde hissedilen değişim, bir süredir yerli ve mahalli konuları şiirin konusu hâline getirmiş olan Osmanlı şairlerinin de dikkatini çekmeye başlamıştır. 18. yüzyılda şiirde şekil bakımından klasik görünüm devam etmekle birlikte farklı üslupların ve yeni konuların belirgin bir şekilde ortaya çıktığı bilinmektedir. Asrın başlarında Nedim ve Nabi gibi güçlü şairlerin gerçek hayat sahnelerini ve meselelerini estetik düzeyde şiirin konusu hâline getirmeleri, yenilik arzusundaki şairler için nerede durulacağı pek anlaşılmayan bir yol hâline gelmişti. Bu dönem divanları, çoğu şiiriyetten yoksun olmakla birlikte değişmeyi telkin eden hayat karşısında kararsız kalan Osmanlı şairinin portresine ait pek çok ipucu barındırmaktadır. Parlak devirlerin tanıkları olan klasik dönem kasidelerindeki hükümdar övgüleri, artık yerini âdeta ağız alışkanlığıyla söylenmiş izlenimi uyandıran zorlama methiyelere bırakmıştır. Şiir geleneği klasik şekil ve konularıyla devam etmekle birlikte Osmanlı prenseslerinin inşa ettirdiği saraylar, hatta onların özel eşyaları için söylenen manzumeler artık divanlarda daha fazla yer tutmaya başlamıştır. Şairin ancak belli bir mesafeden gözlemleyebildiği mekân ve nesnelere hakkında söylenen bu manzumelerde, inandırıcı olmayan abartılı hayranlık ifadeleriyle üslubun doğallıktan

⁷ V. S. Arıkan, *a.g.e.*, s. 248.

uzaklaştığı, şiirin yazılmasına vesile olan nesnelere kendi anlamlarından soyutlanarak simgesel anlamlar yüklendiği görülmektedir.

Bu araştırmanın konusu da haklarında birçok şiir yazılan Beyhan Sultan ve Hatice Sultan'ın hangi özellikleriyle şairlerin imge dünyasında yer ettiklerini anlamaya yöneliktir. Hanım sultanlar da iktidarın bir paydaşı olarak mı algılanmıştır? Öyle ise bu iktidar şiirde hangi simgelerle temsil edilmektedir? Bir de haklarında dolaşıma giren aşk dedikoduları ile popüler tarih yazımının konusu hâline gelen hanım sultanlar hakkında yazılan şiirlerde bu tür söylentilerin sebebi sayılabilecek bir ipucu mevcut mudur? Şeyh Galip'in gizli bir aşk beslediği ileri sürülen Beyhan Sultan ve emrinde çalıştırdığı mimar Melling ile aşk yaşadığı söylenen Hatice Sultan'a Osmanlı şairlerinin gözüyle bakıldığında bu rivayetler hakkında neler söylenebilir? Ayrıca farklı şairlerin kaleme aldığı bu şiirlerde ortak bazı üslup özellikleri mevcut mudur?

1-İktidar Göstergesi Olarak Mekânlar ve Nesnelere

1.1 Beyhan Sultan Sarayı

III. Mustafa'nın Adilşah Kadın'dan olan kızı Beyhan Sultan (1765-1824), dönemin İstanbul hayatında en dikkat çeken saray mensuplarından biridir. On dokuz yaşındayken annesinin I. Abdülhamit'e ısrarları sonucunda Halep valisi Silahdar Mustafa Paşa ile evlendirilmişti. Ciddi bir servete sahip olan Beyhan Sultan, hayır için inşa ve tamir ettirdiği iki çeşmeden başka Çiftesaraylar'da bir saray, Akıntıburnu ve Arnavutköy'de birer sahilsaray yaptırmıştır.⁸ Pertev ve Şeyh Galip'in şiirlerine konu olan saray, Beşiktaş'taki eski Çırağan Sarayı yerinde Yorgi Kalfa'ya yaptırdığı sahilsaraydır.

Beyhan Sultan'ın dönem şairlerinden en fazla Şeyh Galip'e iltifat ettiği, hatta onu maddi olarak desteklediği bilinmektedir. Hanım sultanın şairin divanını tezhip ettirerek kendisine hediye ettiği, bir kasidesi dolayısıyla 10 bin altın caize verdiği rivayet edilmektedir.⁹ Şeyh Galip, Beyhan Sultan için 1 terci-i bend, 4 kaside, 6 tarih, 1 şarkı ve 1 beyit söyleyerek hanım sultanın destek ve ilgisini karşılıksız bırakmamıştır. Bu şiirlerden sekiz adedi hanım sultanın sahilsarayı vesilesi ile yazılmıştır.

Fakat Şeyh Galip'in büyük bir değer atfetmesine rağmen sarayın gerçekte nasıl bir mekân olduğu hakkında yüzeysel birkaç ipucuyla yetinmesi, daha çok hanım sultanı ve padişahı överek şiirini oluşturması dikkat çekici bir üslup özelliğidir. Her ne kadar

⁸ M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK Yayınları, Ankara 1980, s. 103-104.

⁹ Ahmed Hikmet Müftüoğlu, "Şeyh Gâlib Şâ'ir-i Müceddit", *Eser-i Aşk Şeyh Gâlib Hakkında Makaleler ve Bibliyografya*, (Edit Hanife Koncu-Müjgân Çakır-Leyla Alptekin Sarıoğlu), Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 377.

mekân vesilesiyle yazılsa da bu manzumelerin asıl konusu hanım sultan ve padişahtır. Bu, herhâlde şairin üslubuna ve şiir geleneğinin kısıtlarına bağlanmalıdır. Oysa şairin ilgisini çeken saray hakkında daha ayrıntılı bilgiler, İngiliz elçiliğindeki hekim ve papazlık görevi dolayısıyla Beyhan Sultan'ın sarayını ziyaret etme ayrıcalığı tanınan Dallaway'ın gözlemlerini anlattığı kitabında mevcuttur.¹⁰ Fakat onun tanıklığı yalnızca sarayın görünüşü hakkında değil, Beyhan Sultan'ın Şeyh Galip'e duyduğu sevgi ve saygının kanıtı sayılabilecek bir ayrıntıyı da barındırmaktadır.

Dışarıdan gördükleri sarayı abartılı benzetmelerle tasvir eden Osmanlı şairlerine nazaran Dallaway'ın anlatımı daha gerçekçidir. Denize taşan sahil sarayın cephesi 300 feetten (91,4 metre) fazladır. Cephesi şatafatlı renklerle ve yıldızlarla aşırı süslenmiş olan sarayın ilk katındaki 180 feet (54,8 metre) uzunluğundaki salon, büyüklüğüne göre gösterişsizdir. Odalar ise yıldızlarla abartılı biçimde süslenmiştir. Süsleri ve duvarlardaki perspektif uygulamalarını başarısız bulan yazar, bunun resim yasağından kaynaklanmış olabileceğini düşünür. Fakat tavanlardaki ahşap süslemeler görkemlidir. Yabancı bir elçiliğe mensup olmanın sağladığı ayrıcalıktan yararlanarak sarayın hamam kısmını da gezme şansı elde eden yazar; mermer, kurna ve oymalarda etkileyici bir güzellik görmediğini ifade eder.¹¹

Dallaway'ın gözlemlerini edebiyat tarihi açısından önemli kılan bir ayrıntı ise sarayın denize uzanan ve zeminindeki ızgara kaldırılınca kadınların eğlenmek için balık tutabileceği odada ortaya çıkmaktadır. Duvarların altın yıldızlı yazılarla Kuran ayetleri ve bir şiirle süslenmiş olduğunu anlatan yazar, şiirin sonunda şairin isminin ve şiirin yazıldığı tarihin kayıtlı olduğunu ifade eder. Yazar için önemsiz bir ayrıntı sayılan şairin ismi hakkında suskun kalmasına ve dışarıdan bir gözlemci olarak şiirde kayıtlı olan tarihin Türk şiirindeki tarih düşürme geleneğinden kaynaklandığını bilmiyor olmasına rağmen çevirisini verdiği ilk mısra, bu şiirin Şeyh Galip'e ait olabileceğini düşünmemize imkân vermektedir. Dallaway, şairin söz konusu şiire yüksek bir coşkuyla başladığını anlatırken ilk mısraın İngilizce çevirisini vermektedir: *O God! O God! What delightful place is this?*¹² Yazarın tanıklığı Galip'in saray hakkında yazdığı şiirlerden birinin ilk mısraı ile örtüşmektedir:

¹⁰ James Dallaway, *Constantinople Ancient and Modern With Excursions to the Shores and Island of the Archipelago and to the Troad*, Londra 1797.

Bu kaynağın tercümesinde katkı sunan Esra Mutlu ve Beyzanur Demir'e müteşekkirim.

¹¹ J. Dallaway, *a.g.e.*, s. 139.

¹² J. Dallaway, *a.g.e.*, s. 139.

Levhaşa'llâh hoşâ kasr-ı mu'allâdur bu
Kâh-ı zer-tâk-ı felekden dahi bâlâdur bu¹³

Şeyh Galip, Beyhan Sultan'ın Çırağan Sahilsarayı için üç tarih manzumesi daha söylemiştir. Fakat Dallaway'ın yaptığı çeviriye en uygun mısra, yukarıdaki beytin ilk mısrası olmalıdır. Zira Galip'in bu saray için yazdığı öteki manzumelerin matlaları şöyledir:

Hazret-i Beyhan Sultân-ı kerâmet-vâye kim
Kenz-i gayb-âsâ ider dünyâyı memnûn-ı sehâ¹⁴

Zihî sâhil-serây-ı dil-güşâ iklim-i nev-bünyâd
Mukâbildür kusûr-ı bî-kusûrî mülk-i imkâna¹⁵

Bâreka'llâh bî-bedel kasr-ı büleml-i dil-nişîn
Var mı misli işte 'Îsî işte çerh-i çârümîn¹⁶

Aslında Beyhan Sultan'ın iltifatına mazhar olmaya çalışan yalnızca Galip değildir. Galip'in dostu ve Osmanlı bürokrasisine kitabet göreviyle dâhil olduktan sonra bir ara Beyhan Sultan'ın kethüdası Kıımlı Ahmet Efendi'nin konağında kâtiplik de yapmış olan şair Pertev de hanım sultanın bir çeşmeyi tamir ettirmesi ve sahil saray inşası vesilesi ile tarih manzumeleri söyleyerek göze girmeye çalışmıştır. Fakat onun saray için söylediği manzumenin ilk beyti okunduğunda Dallaway'ın çevirisini verdiği girişe benzemediği anlaşılmaktadır:

Nezâhet sâha-i 'ismet-serâyında olan çâker
Mu'allâ mertebe hem-şîre-i şâh-ı cihân-bânî¹⁷ / Pertev

Beyhan Sultan'ın Galata Mevlevihanesi'nin onarılmasında dahli olduğu, *Galip Divanı*'nın tezhibine ciddi miktarda para sarf ettiği, bu divan tertibi için şairin kaleme

¹³ Abdülkadir Gürer, *Şeyh Gâlib Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 196.

¹⁴ A. Gürer, *a.g.t.*, s. 190.

¹⁵ A. Gürer, *a.g.t.*, s. 192.

¹⁶ A. Gürer, *a.g.t.*, s. 194.

¹⁷ Ekrem Bektaş, *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*, s.472 e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55973,pertev-divanipdf.pdf?0> (15.10.2021).

aldığı teşekkür kasidesi dolayısıyla şaire on bin altın ihsan ettiği rivayet edildiğine göre başka hiçbir şaire göstermediği ilgiyi Şeyh Galip'e gösteren Beyhan Sultan'ın sarayının duvarına Şeyh Galip'ten başka bir şairin şiirini yazdırmış olması pek muhtemel görünmemektedir. Galip'in *Târîh Berây-ı Kasr-ı Ra'nâ-yı Beyhân Sultân Der-Sâhil-serây-ı Mezkûr* başlıklı şiirinin son iki beyti ise şöyledir ve son mısra 1209/1794-5 tarihini vermektedir:

Dâ'imâ hayr-du'âsıyla degül mi meşgûl

Cünd-i eflâk bilür Gâlib-i şeydâdur bu

Nâsa târîhini bu vech ile itdüm takrîr

Bâreka'llâh zihî kasr-ı ferah-zâdur bu¹⁸

Bu arada Dallaway'ın işaret ettiği şiirin büyük bir coşkuyla başlamasının sadece Galip'e mahsus bir üslup özelliği olmadığını, benzer manzumelerde şairlerin genellikle aynı yüksek tonla başladığını da belirtmek gerekir. Mesela Hatif ve Hoca Neşet'in Hatice Sultan sarayı için yazdığı manzumelerin matla beyitleri de aynı üslubun ürünüdür:

Mübârek-bâd zihî kasr-ı letâfet ey kerem kânı

Zihî sultân nûr-ı evc-i mihrin mâh-ı Ken'ânı¹⁹ / Hatif

Ta'âlallah zihî sâhil-serây-yı feyz-i nev-bünyâd

Zihî tarh-ı musanna' bî-bedel bir cevher-i efrâd²⁰ / Hatif

Te'âlallâh zihî devlet-sarây-yı âsmân-bünyâd

Semâ-sîmâ vü 'arş-'üvân felek-rif'at behişt-âbâd²¹ / Neşet

Beyhan Sultan'ın sarayının çiçeklerle süslenen arka avlularında serinlik veren mermer fiskiyeler vardır. O sırada yirmi sekiz yaşında olan hanım sultanın çok güzel fakat şişman olduğunu da ekleyen Dallaway, sultanın konuklarını ağırlamak için sürekli

¹⁸ A. Gürer, *a.g.t.*, s. 198.

¹⁹ Sevda Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, Doktora Tezi, Erzurum 2010, s. 118.

²⁰ S. Önal, *a.g.t.*, s. 119.

²¹ Rıza Oğraş, *Hoca Neş'et Divânı (İnceleme ve Tenkidli Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991, s. 185.

hizmetçisine emirler yağdırmasını gösteriş merakına bağlar. Yazar daha sonra tekrar balık tutma odasına götürüldüğünü, burada konuklara çok güzel parfümler, altın kupalarla şerbetler ve tatlılar ikram edildiğini hatta ikram edilen şekerlemede dövülmüş yakut bulunduğunu kaydeder.²² Sarayın bitişiğinde yer alan Beyhan Sultan'ın kocasına ait köşk ise çok mütevazıdır ve denizden görülmez. Genellikle görevi gereği İstanbul dışında bulunan Mustafa Paşa'nın dairesinin, eşinin sarayından daha gösterişsiz bir konum ve yapıda olması, paşanın iktidar karşısındaki konumunun bir göstergesi sayılmaktadır. Dairenin konumu gibi başka bazı ayrıntılar da hanedan mensubu olan karısı karşısında itaati telkin etmektedir.

İstanbul'a 1810'da gelmiş olan İngiliz mimar Cockerell ise yalnızca "padişahın kız kardeşi" olarak tanımladığı bir hanım sultan sarayını bahçivana rüşvet vermek suretiyle gezme fırsatı bulmuş, damat paşanın sarayının ayrı olduğunu belirtmiştir. Cockerell'in tanıklığına göre eşlerin buluşması, hanım sultanın talebine bağlıydı: "Eğer Sultan'ın canı paşayı görmek isterse ona kenarları katlanmış ve mühürlenmiş, böylelikle bir çanta görevi gören mendilin içinde not gönderirdi. Bazen davet bir ipucu ile iletilir: Konutun kapısını açması için bir köle gönderilir ki paşa bunu gayet iyi anlardı."²³

Dallaway'ın gözlemlerinin sarayın gerçek görünümünü anlatmasına rağmen Osmanlı şairlerinin sahil saray hakkındaki şiirleri, daha çok hanım sultanın ve padişahın övgüsünü ve saray hakkındaki yüzeysel izlenimlerini içermektedir. Galip'in saray hakkında söylediği dört manzumede sarayın içinin görüldüğüne dair tek ipucu zeminin, muhtemelen zemini süsleyen halıların nakışlarla süslü olduğunu söylediği aşağıdaki beyitlerdir. Bunlar bile Galip'in sarayı içeriden gördüğüne dair mutlak bir fikir verecek nitelikte değildir:

Münakkaş ferşi hep nâ-dîdedür kim gelmemişdür hîç
Kumâş-ı hâhişi şeh-bender-i hûlyâ-yı insâna

Nice müstağrak olmaz hayrete seyr iden ol ferşi
Düşer bir sîm ü zerden kulzüm-i bî-hadd ü pâyâna²⁴

²² J. Dallaway, *a.g.e.*, s. 140.

²³ Seher Duman, *C. R. Cockerell, Travels In Southern Europe and The Levant 1810-1817 Adlı Eserin Türkçe Çevirisi ve Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2015, s. 43.

²⁴ A. Gürer, *a.g.t.*, s. 193.

Yukarıdaki iki beyit hariç tutulursa Şeyh Galip'in aktardıkları, sarayı dışarıdan gören bir kimsenin tanıklığından öteye geçmez. Duvarlarını ve çatısını süsleyen altın ve mücevherler için dünyanın altınının harcandığını söylemektedir:

Zer ü gevher o kadar var ki der ü bâmında
Masraf-ı ma‘den ü yem hâsıl-ı dünyâdur bu²⁵

Osmanlı şiir geleneği, bu şatafatlı sarayın yapılmasında harcanan paranın miktarını ya da kaynağını sorgulama konusunda şaire alan açmaz. Bu türlü sorular Osmanlı şiiri bağlamında abestir. Fakat III. Selim'in darphane emini Yusuf Ağa'ya gönderdiği bir hatt-ı hümayun, bu denli süsün hangi şartlar altında karşılandığını göstermektedir. Gereksiz masraflar çıkaran kız kardeşini kıramayan padişah, hazineden Beyhan Sultan'a para verilmesini talep ederken zor durumda kaldığını itiraf etmektedir:

“...hemşirem Beyhan Sultan irsal eylemiş. Şimdi masarifimiz (muharebe masarifi) gayet çok, artık; darphaneden akçe almaya hicab ediyorum; ama bu dahi karındaş bulunmuş, sayemde şimdi yaptırmaııp ne vakit yaptıracaklar; kimse vakıf olmadan usul ile (gizlice) elli bin kuruş kethüdası Abdullah Berri Efendi'ye teslim edesin; aylık defterine açık yazmayasın. Hak Taala seni berhudar eylesün ve böylece bu biyhude masarifler var iken ve iki düşman üzerine sefer masarifi var iken sen bana sıkıntı çektirmedin.”²⁶

Aşağıdaki beyitlerde ise Dallaway'ın çiçek ve fiskiyeleriyle beğendiği avluyu anlatan Galip yalnızca gördüklerini tasvir etmekle kalmaz, mekânın huzur veren seslerini de aktarır. Zemini örten çakıl taşları yıldızları andırmakta, fiskiyeli havuzda şakırdayan suyun ve boğaz tarafında sarayın duvarlarında kırılan dalgaların oluşturduğu ahenkli sesler musikiye benzetilmektedir:

Pîşgâhında çakıl taşları encümdendür
Gıpta-endâz-ı Çerâğân-ı feleksâdur bu²⁷

²⁵ A. Gürer, *a.g.t.*, s. 196.

²⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, “Nizâm-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa ve Kethüdazâde Arif Efendi”, *Belleten*, XX/79, Ankara 1956, s. 487.

²⁷ A. Gürer, *a.g.t.*, s. 196.

Havzı bir gevherdür ammâ kim bu kâh-ı devletün
Sâyesi olmuş o deryâya sevâd-ı ‘anberîn

Sâza hâcet yok sadâ-yı âbdan eyler bu kâh
Her taraf sandûka-i sâ‘at gibi mevzûn tanîn²⁸

Galip’in bir başka manzumesinde ise sarayı geceleyin gözlemlediğine dair ipuçları vardır. Dostu ve müridi Esrar Dede ile birlikte mehtap gezilerine çıktığı bilinen Şeyh Galip, sarayın ay ışığı altında oluşturduğu manzaradan etkilenmiştir. Yıldızları bile kıskandıracak kadar ışıltılı görünen Çırağan Sarayı, gece parıldayan yakuta (şebçerağ) benzetilmiştir:

Himmetin izhâr idüp kıldı o sultân-ı güzîn
Sâfi seng-i şeb-çerâğ ile Çerâğânı binâ

Birbirine göz kıpup eyler işâret her gice
Görmemişdür çeşm-i ahter böyle bir sâhil-serâ

Kevâkib birbirine gösterür şem‘-i şebistânın
Değişmez ehl-i dikkat kişver-i Keşmîr ü Kâşâna²⁹

Farklı kültürlere mensup tanıkların anlatımlarından bahsederken hanedan mensubu bir hanım sultanın özel konutunun içinin görülmesinin çok da kolay olmadığını hatırlamak gerekmektedir. Muhtemelen Dallaway de İngiliz Elçiliğine mensup bir diplomat olmasaydı bu imkânı bulamayacaktı. Hatice Sultan’ın sarayını görmek isteyen yabancı elçilik mensuplarının da taleplerinin karşılanması için sarayın mimarı Melling’in aracı olması gerekiyordu. Dolayısıyla saraya ve Beyhan Sultan’a ne kadar yakın olsa da Şeyh Galip’in sahilsarayın içini görmüş olabileceği uzak bir ihtimaldir. Zira böyle bir talep Osmanlı sosyal hayatı ve devlet kültürüyle de pek bağdaşmıyordu. Osmanlı tebaası iktidarın bir göstergesi olan sahilsarayları ancak Boğaziçi gezilerinde uzaktan izleyebilirdi. Dolayısıyla Osmanlı şairlerinin manzumeleri bu açıdan değerlendirilmelidir.

²⁸ A. Güreler, *a.g.t.*, s. 195.

²⁹ A. Güreler, *a.g.t.*, s. 192.

Şeyh Galip'in dostu olan Muvakkitzade Pertev de Beyhan Sultan'ın Akıntıburnu'ndaki sahilsarayı hakkında söylediği manzumede Tülay Artan'ın ifadesiyle "seyirlik bir tiyatro sahnesi"ne dönüşen Boğaziçi'nin sunduğu dekoru hayranlıkla ifade etmiş, daha çok sarayın dışarıdan görünüşü, bahçesindeki çeşme ve fiskiyeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Boğaz'da sandalla gezinti yapan İstanbulluların sarayın önünden geçerken durup hayranlıkla seyretmelerini anlatan Pertev'in kelime seçimi, şairin imgeleminde sarayın gerçek bir mekân olmaktan çok bir *resim* olarak yer aldığını göstermektedir. Aşağıdaki beyitte anlattığı sahneyi şairin kendisi deneyimlemediyse bile *resim* sözcüğünü tercih etmesi, şairin Beyhan Sultan'ın sarayı karşısında bir izleyici konumunda olduğunu göstermektedir:

Tevakkuf eyleyen zevrakları pîşinde deryâda
Tehî sanmam olurlar resminün hep deng ü hayrânî³⁰

1.1 Hatice Sultan Sarayı

III. Mustafa'nın Adilşah Kadın'dan olan öteki kızı Hatice Sultan (1768-1822) ise görkemli sarayları ile dikkat çeken bir başka hanım sultandır. Hotin muhafızı Esseyid Ahmet Paşa ile evlendirilen Hatice Sultan da hamî arayışındaki dönem sanatçıların ilgisini çeken hanedan mensuplarından. Mısır Çarşısı civarında yaptırdığı bir çeşme dışında kayda değer bir hayır işi hatırlanmayan hanım sultandan geriye Melling'e yaptırdığı sahilsaray ve II. Mahmut tarafından ödenmiş olan yüklü bir borç listesi kalmıştır.³¹ Bir de emrinde çalıştırdığı ressam Melling ile aşk yaşadığına dair rivayetler...

Hatice Sultan, Batı'ya açılmaya gayretli kardeşi III. Selim'in yeniliklerini desteklemekteydi. İlgisini kız kardeşlerinden esirgemeyen hükümdar ise geleneklere ters düşse de Hatice Sultan'ın harem dışına çıkmasını, hatta yabancı elçiliklerin saraylarını ziyaret etmesini hoş karşılıyordu. Ziyaret ettiği Danimarka sefiri Baron de Hübsch'ün Büyükdere'deki hayranlık uyandıran bahçesinin bir benzerini yaptırmak isteyen Hatice Sultan, Baron'un tavsiyesiyle derhal ressam Melling'i işe almıştır. Hanım Sultan için yaptığı işlerden anlaşıldığı kadarıyla ressam ve mimarlığın yanında iyi bir tasarımcı da olan Melling'in Hatice Sultan için yaptığı işlerden biri labirent bahçedir. Leylak, gül ve akasyalarla süslenen bahçe öyle bir ustalıkla düzenlenmişti ki

³⁰ E. Bektaş, *a.g.e.*, s. 473.

³¹ M. Ç. Uluçay, *a.g.e.*, s. 105.

bütün yolları merkeze ulaşıyor ve çıkışı bulmak kolay olmuyordu.³² Hatta kız kardeşini ziyarete gelen III. Selim'in de bahçeyi çok beğendiği bilinmektedir. Hatice Sultan'ın eğlencelerinden biri de cariyelerinin labirent bahçede şen şakrak eğlenmelerini, çıkmaya çalışan genç kızların dolambaçlı yollardan dönüp dolaşıp aynı yere gelmelerini izlemektir.³³

Melling, Hatice Sultan için Defterdarburnu Sarayı'nın bitişiğinde Avrupa zevkine uygun küçük bir köşk de inşa eder. Tabanındaki ızgara kaldırıldığında balık avlamaya imkân veren bir düzenleme ile yapılan köşk, zaman zaman burayı onurlandıran hükümdarın ağırklanmasına uygun bir biçimde hazırlanmıştı. Melling, Hatice Sultan'ın kısa süreler için İstanbul'a gelebilen eşi için inşa ettiği ana bölümde bir dairede kalıyordu.³⁴ Belki de İstanbul'da ilk defa denenen bu neoklasik yapı, III. Selim'in de dikkatini çekmiş, Melling'e Beşiktaş Sarayı'nın genişletilmesi görevini vermişti. Beşiktaş Sarayı'nı Yunan anıtlarını hatırlatan bazı ilavelerle süsleyen Melling'in çalışması hükümdar tarafından da beğenilmiş, kendisine kürklü bir kaftan armağan edilmiştir. Hatta Bonaparte'ın Mısır Seferi sebebiyle Fransızlarla ilişkilerin bozulması, III. Selim'in Melling'e Sarayburnu'nda ihtişamlı bir saray yaptırma planını rafa kaldırmasına sebep olmuştur.

Ancak Melling'in Hatice Sultan'a hizmeti mimarlığıyla sınırlı değildi. Hatice Sultan artık iç mekân dekorasyonu, hatta giyim kuşam için de siparişler yağıdırıyordu. Patronunun değişik siparişlerini yetiştirmeye çalışan Melling, bizzat tasarladığı elbiseleri süslemek için değerli taşları piyasadan araştırıp temin ediyordu. İstanbul'un bu en ünlü yalısını gezmek isteyen yabancılar, artık patronunun gözünde ayrıcalık kazanmış olan Melling'in aracılığına ihtiyaç duyuyordu. Hatice Sultan bir mektubunda "Elçi karısına Pazar günü yalıtı gezdiresin, senin hatırın için izin verdim." diyerek çalışanın taleplerini olumlu karşıladığını göstermektedir.³⁵ Hatta Melling, Hatice Sultan'ın nazarında, ölüme mahkûm edilen iki genç kızın hayatlarının bağışlanmasını sağlayacak kadar ayrıcalıklı bir konum elde etmişti. Hanım sultanın tehditkâr sözlerinden korkan iki genç kız, sultanın balık tutarak eğlendiği denize uzanan salondan mazgalı kaldırarak kaçmışlardır. Sarayın dışında yakalanan iki cariyenin Boğaz sularında boğdurulması hükmü verilmiştir. Kızlar için ricacı olan Melling, Hatice

³² Jacques Perot, Frederic Hitzel ve Robert Anhegger, *Hatice Sultan İle Melling Kalfa Mektuplar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 12.

³³ Reşad Ekrem Koçu, *Hatice Sultan ile Ressam Melling Tefrikalaşmış Hikâyeler*, Doğan Kitap, İstanbul 2016, s. 181.

³⁴ J. Perot ve diğ., *a.g.e.*, s. 14.

³⁵ J. Perot ve diğ., *a.g.e.*, s. 47.

Sultan'ı etkilemiştir fakat kızlar çoktan cezaları infaz edilmek üzere bostancıbaşına teslim edilmiştir. Bir harem ağasıyla birlikte aceleyle bostancıbaşının yanına koşan ressam, hanım sultanın verdiği katı emirlerden pişmanlık duymasına alışmış olan bostancıbaşının emirleri yerine getirmekte acele etmediğini görmüştü.³⁶

Boğaziçi'nin en dikkat çeken mekânlarından biri olan Hatice Sultan'ın sarayı da çok sayıda ziyaretçiyi ağırlamaktaydı. Bu ziyaretlerde hanım sultanın konukların karşısına çıkmadığı, onların rahat gezebilmesi için sarayın ücra bir köşesinde beklediği, türlü tatlı ve şerbetler ikram edilmesini sağladığı bilinmektedir.³⁷ Fakat sarayı yakından görüp gezebilen şanslı kimselerin daha çok yabancı elçilik mensupları olduğu anlaşılmaktadır.

Neşatabat Sarayı'nı eserlerinde coşkuyla anlatan dönem şairlerinin bu sarayı ziyaret ettiğine dair herhangi bir bilgi mevcut değil. Şiirlerinde III. Selim'i öven, hanedan ailesinden padişahın annesi Mihrişah Sultan ve kız kardeşi Beyhan Sultan için kalemini cömertçe kullanan Şeyh Galip, Hatice Sultan'ın sarayı için bir tarih manzumesi söylemiştir. Sarayın bahçesinde bulunan mehtabiye ve havuzu öven Galip, bahçesinin taze mazmunlar ilham eden güzelliğinden bahseder. Şairane bir abartı değilse sarayın yapımında epeyce altın ve gümüş kullanıldığını dile getirir:

O rütbe zîb ü zîver sîm ü zer sarf eylemişler kim
Gören gird-âb-ı gevher zann ider mevc urmada gûyâ³⁸

Sarayın gerçek görüntüsü ile ilgili tasvirlerle yer vermekten çok teşbihlere dayalı övgülerden oluşan on sekiz beyitlik manzume, onuncu beyitten itibaren hanım sultanın övgüsüne ayrılmıştır.

Şeyh Galip'in yakından tanıdığı şairlerden biri olan Hatif de (ö. 1823) Hatice Sultan sarayına şiir söyleyen şairlerdendir. I. Abdülhamit (slt. 1774-1789) zamanında sarayda mücellitbaşı olan, II. Mahmut (slt. 1808-1839) döneminde başmusahipliğe kadar yükseldiği bilinen Hatif, padişah tarafından istinsah ettirilen *Galip Divanı*'nın tezhibini gerçekleştirmiştir. Hatice Sultan için yazdığı kasidede Hatif, bahar mevsiminde Boğaziçi'nde yapılan sandal gezintilerinde hoş bir manzara sunan

³⁶ Antoine Ignace Melling, *A picturesque voyage to Constantinople and the shores of the Bosphorus-Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore-İstanbul ve Boğaz kıyılarına pitoresk seyahat*, (çev. İrvin Cemil Schick-Ece Zerman), Denizler Kitabevi, İstanbul 2012, s. 98.

³⁷ Reşad Ekrem Koçu, *Hatice Sultan ile Ressam Melling Tefrikalaşmış Hikâyeler*, Doğan Kitap, İstanbul 2016, s. 182.

³⁸ A. Gürer, *a.g.t.*, s. 201.

Neşatabat Sarayı'nı anar. Kasideden alınan aşağıdaki beyitler, Tülay Artan'ın işaret ettiği tiyatro imgesi üzerinden okunabilir. Boğaziçi'ndekiyalılara ulaşım için karadan doğru düzgün yolların mevcut olmadığı bir dönemde Boğaz'ı süsleyenyalılar âdeta seyirlik bir tablo oluşturmaktaydı. Şair de İstanbulluların sandal olarak somutlaştırdığı hayallerini (zevrek-ı fikr) hanım sultanın gül bahçesine benzeyen sarayına çektiklerini söylerken tebaanın bu tabloyu uzaktan da olsa seyretmekten hoşlandığını anlatmaktadır:

Kimi zevk-i Neşât-âbad'a çekdi zevrak-ı fikri
Çemen hengâmıdır seyr itmege nahl-i gülistânı³⁹

Hatîf'in kasidesindeki bir başka beyit ise şairin hanedan mensubu hanım sultanlardan Hatice Sultan'ın desteğine talip olduğunu, Beyhan Sultan'ın ilgisine pek ümit bağlamadığını gösteriyor olabilir. Zira Çırağan zevkinin artık geride kaldığını söyleyerek daha sonra yapılan Hatice Sultan sarayının daha güzel olduğunu ve Beyhan Sultan'ın Çırağan sahilsarayını unutturduğunu ima ediyor gibidir. Nasıl Şeyh Galip, hanım sultanlardan Beyhan Sultan'a daha fazla ilgi gösterip onun desteğini bulduğu için daha fazla şiir yazdığı hâlde Hatice Sultan için bir şiirle yetinmişse Hatîf'in de Beyhan Sultan için divanında hiçbir şiir yazmamış olması bu yorumu kuvvetlendirmektedir:

Bahâristâna döndi vâdî-i dest-i hayâl el-hak
Nice yâd eyliyem şimdengerü zevk-i Çırâğânı⁴⁰

Aşağıdaki beyitler bu seyir zevkinin hanım sultanın izin vermesiyle (ruhsat-ı seyr) mümkün olduğunu göstermektedir. İkinci beyitte şair Hatîf'i sevindiren lütuf, sultanın bahşettiği başka bir hediye değilse, kendisine sahilsarayı ziyaret etme ayrıcalığı tanındığını anlayabiliriz:

Bulunca ruhsat-ı seyri harîm-i bâg-ı ma'nâda
Pür oldı meyve-i şevkinle çarhın şimdi dâmânı

Kerem-kârâ kerîmâ ey velîyyü'n-ni'metâ söz yok
Unutdurdı bana lutfun bu gün cevri-i firâvânı⁴¹

³⁹ S. Önal, *a.g.t.*, s. 98.

⁴⁰ S. Önal, *a.g.t.*, s. 98.

Hatîf, hanım sultanın sahil sarayı için iki tarih kasidesi daha yazmıştır. Ancak sarayın içini gördüğüne dair herhangi bir ayrıntı vermeyen şairin aşağıdaki beyitlerinden hareketle bahçesindeki fiskiyeli havuzun üçgen biçiminde (müselles) tasarlanmış olduğunu ve bahçe duvarında çeşme bulunduğunu tahmin edebiliriz:

Yüzün suyun döker fiskiyye-i hurşîd-i şevk artık
Müselles vefk-i dil-hâh üzre kondı havz-ı ihsânı

Görince sel-sebîli lutfi dîvâr-ı nezâketde
Unutdurdı bugün Hızr-ı hayâle âb-ı hayvânı⁴²

Aynı çeşme ve havuz başka bir şiirinde şöyle anlatılmaktadır:

Bu dil-keş selsebîli böyle [bir] havzı ya kim görmüş
Leb-i fevvâresi sad ma‘nî-i mu‘ciz ider ta‘dâd⁴³

Dönem şairleri üzerindeki etkisiyle bilinen Hoca Neşet de (1735-1807) Neşatabat Sarayı için şiir söyleyen şairlerdendir. Otuz beş beyitten oluşan kasidesinde şair, sarayın görsel niteliklerini, onu uzaktan seyreden bir tanıgım diliyle tasvir ederek tabloya benzetmektedir:

Hemân bir levha-i zümrüd çemen-zârı bu gülşende
Yâhûd gülzâr-ı cennetdir hazânı itmemiş şimşâd

‘Aceb pür-şûr ola deryâ olurken ana ‘aks-endâz
O rütbelerde şîrîn-resmdir bu tarh-ı hoş-bünyâd⁴⁴

Galip ve Hatîf’in tasvirlerinden hareketle bu şairlerin en azından sarayın avlusunu gördüklerini tahmin edebilmemize rağmen sarayı ferahlık veren havası, deniz kıyısında konumlanması, cenneti andıran görüntüsüyle öven Hoca Neşet’in şiirinde

⁴¹ S. Önal, *a.g.t.*, s. 98.

⁴² S. Önal, *a.g.t.*, s. 118.

⁴³ S. Önal, *a.g.t.*, s. 119.

⁴⁴ R. Oğraş, *a.g.t.*, s. 187.

mekânı yakından gördüğünü gösteren hiçbir ipucu mevcut değil. Bununla birlikte şairin dikkati, oluşturduğu tabloya işitsel bazı ipuçlarını da dâhil etmiştir:

Ururlar kahkaha handân olup kebk-i derî-âsâ
Neşât-âbâd bülbüller ider mi zâr ile feryâd⁴⁵

2-Nesnelerin tanıklığı

1.3 Hançer

Hanım sultanlara ait mekânlar bahsinde iktidarın dilinin daha çok görsel ve simgesel nitelikte olduğu görülmektedir. Nasıl Boğaziçi'nde inşa edilen hanedan sarayları tebaanın gözünde iktidarın gücünü ifade ediyorsa başka bazı nesnelere de kendi anlamları dışında farklı mesajlar yüklenmiş olarak işlev görmektedir. Hanedan, gücünü çeşitli tören ve nesnelere göstermekte; muhataplar ise bu sessiz fakat görmezden gelinemeyecek derecede şatafatlı dili okuyabilmekteydi. Hanım sultanlar da görünür olmaya dayalı bu dilin bütün imkânlarını kullanmaktan geri durmamışlardır.

Beyhan Sultan'ın sarayını gezme ayrıcalığı yakalayan Dallaway'ın dikkatini çeken bir ayrıntı, bu simgesel dilin önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Dallaway Beyhan Sultan üzerindeki elmaslarla süslenmiş olan küçük bir hançerin, kocası üzerindeki mutlak hâkimiyetinin simgesi olduğunu nakletmektedir. Yazara göre hançer, hükümdar tarafından hanım sultana tek çeyiz olarak verilir ve sevmediği takdirde kocasından intikamını bu hançerle alabileceğini simgelemektedir.⁴⁶ Aslında bu evlilik, görünüşte damat paşaya güç ve nüfuz sağlayan fakat seçilen damadın reddetme ihtimalinin bulunmadığı emrivakiden başka bir şey değildi. Ayrıca “ağırlık” denilen çok değerli hediyeler vererek oldukça zor şartlar altına girmek zorunda kalan damadın durumunu anlatan bir başka araştırmacı da “Yine eşinin sürekli olarak taktığı hançerle sembolize edilen oldukça incitici durumlarla karşı karşıyaydı.” cümlesiyle Dallaway'ın Beyhan Sultan'ın hançeri hakkındaki tanıklığını doğrulamaktadır.⁴⁷

Hatice Sultan'ın Melling'e yağdırdığı emirlerden biri de bir hançer tasarımı ile ilgilidir. Hatice Sultan, bir çarşamba günü saat altıda yazıldığı anlaşılan mektupta “*Melling Kalfa, Pek tuhaf bir bıçak resmi yazasın, elmas ile yapılacaktır.*” diyerek çalışanına emretmektedir. Ancak bu sipariş; elbise, mendil, iskemle, şal gibi öteki

⁴⁵ R. Oğraş, *a.g.t.*, s. 185.

⁴⁶ J. Dallaway, *a.g.e.*, s. 140.

⁴⁷ A. D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, (çev. Şerafettin Severcan), İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 156.

siparişlerden farklıdır. Çünkü mektubun devamında Hatice Sultan “*lâkin Efendiye söylemeyesin, pek gizlidir.*” diyerek sıkı tembihte bulunmaktadır. Başka bir mektupta geçen “*Efendiye de söyleyesin elçi karısı yalıtı gezecek deyu.*” uyarısından anlaşıldığına göre bu “efendi” sahilsarayın sorumlusu olan görevlidir. Mektuplarda hançerin bu efendiden gizli tutulmasının sebebine dair bir ipucu bulunmadığına göre bu gizlilik nasıl açıklanmalıdır? Belki Hatice Sultan da ablası Beyhan Sultan gibi hançeri süs eşyası olarak kullanmak üzere yaptırmaktaydı. Ancak böyle bir siparişin “efendi”den saklanması pek anlamlı görünmemektedir. Yoksa kız kardeşlerini sıklıkla ziyaret eden III. Selim’e hediye olarak mı hazırlanıyor ve sürprizin bozulmaması için gizli mi tutuluyordu? Kaynaklar bu soruların cevabı hakkında bilgi içermese de hanım sultanların çeşitli vesilelerle hükümdara hediyeler verdiği bilinmektedir. Hatice Sultan’ın gizli siparişi de kendisini sık sık sahilsarayında ziyarete gelen kardeşi III. Selim için hazırlanmış olabilir. Zira Melling ve Hatice Sultan’ın mektuplarını yayımlayan Perot, Hatice Sultan’ın III. Selim’e sunulmak üzere sapı elmas kakmalı bir bıçak ve yine elmas kakma bir tarak yaptırdığını belirtmektedir.⁴⁸ Dönem şairlerinden Kânî (1721-1791) padişahın hançerini, hakkında manzumeler yazacak kadar dikkate değer bulmuştur.

Daha çok latifeci nesriyle bilinen Kânî, kırk yaşından sonra payitahta gelmiş fakat burada tutunamayıp hayatının önemli bir kısmını Balkanlarda geçirdikten sonra 1782’de İstanbul’a dönmüş, devlet görevine uygun görülmeyen tutumu yüzünden Limni’ye sürgün edilmiştir.⁴⁹ Nüktedan şair, saltanatını gördüğü öteki padişahlar hakkında şiir söylememiş olmasına rağmen ömrünün son yıllarındayken belki de sürgün cezasının affedilmesini veya başka bazı ihsanlar umarak III. Selim’in bir gazelini de tahmis etmiştir. III. Selim’in tahta geçtiği günlerde yazdığı anlaşılan

Te‘âla’llah nasîb itdi bu bir taht-ı Süleymândur

Uyan kim hâb-ı gafletden bütün kişver perîşândur

matlı gazelini tahmisinde “*Der-i bî-gâne-gâni himmetüm virmez rızâ dakika*” diyerek ihsan beklentisiyle öyle her kapıyı çalmayacağını söyleyecek kadar da gururlu olan Kânî, III. Selim’e fazlaca ümit bağlamış olmalıdır ki onun hançeri için bir kaside, iki kıta ve bir beyit söylemiştir. Fakat aşağıda bir örneği verilen bu manzumeler, hançer

⁴⁸ J. Perot ve diğ., *a.g.e.*, s. 16.

⁴⁹ İsa Kayaalp, “Kânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s. 306.

imgesinin oluşturduğu çağrışımlar bağlamında hükümdarın övgüsü dışında özel bir anlam içermemektedir:

Ne sanursın buçak düşmenlerün bağrında ister kın
Ser-i şemşîr-i mirrîh ile zîra kan bulaşmışdur

Buçağında o şâhun himmet-i merdânesin seyr it
Buçağı düşmenânun kanına özkes bulaşmışdur⁵⁰

1.3 Şal

Melling'in İstanbul'u resmettiği kırk sekiz gravürü ve tasvir edilen yerlerin detaylı anlatımlarını içeren *Voyage Pittoresque De Constantinople Et Des Rives Du Bosphore* adlı eserde Osmanlı devlet seremonisi hakkında dikkat çekici ipuçları bulmak mümkündür. Mesela III. Selim'i deniz yoluyla Üsküdar'a giderken resmeden Melling, yolculuğun gravürlerde fark edilmeyen ayrıntılarını anlattığı Avrupalı okurlarına, imparatorluğu bütün şatafatıyla tanıtmak ister gibidir. Bu yolculukta ona eşlik eden sandallardan biri de sarık sandalı adı verilen bir kayıktır. Buna padişahın sarığını ve türbanını taşıyan bir görevli biniyordu. Bu sarığı görenler padişahı görmüş gibi önünde eğilerek saygı gösteriyordu. Padişahın kız kardeşleri olan hanım sultanlar, inci ve değerli taşlarla süslü kare bir şal işliyor, padişaha bayram günü hediye ediyorlardı. Bu sarık ve türban halkın saygısına sunulduğu törenlerde şal, padişahın türbanını örtüyordu.⁵¹

Melling'in böylesine ayrıntılı bilgilere vakıf olması şüphesiz Hatice Sultan'ın emrinde çalışmış olmasına bağlanmalıdır. Hanım sultanın, sarayının tefrişini ve süs eşyasını tasarlayan bir desinatör olarak da hizmet aldığı Melling'e gönderdiği ve bir şal ile çeşitli kumaşlar sipariş ettiği mektup, ısrarcı ve buyurgan diliyle dikkat çekmektedir. Bu talepler daha önce bahsedilen ve çarşamba saat altıda verilen bıçak siparişinden bir gün sonra perşembe günü sabah üçte yazılmıştır. Hatice Sultan'ın heyecanını ve Melling'in üzerindeki muhtemel baskıyı göstermesi bakımından tamamını okuyalım:

“Melling Kalfa, aman şalı bir dakika evvel tekmil ettirip Mehmed'e veresin, Dimitri'ye verip diktirsin. Aman çabuk şal parçası(nı) Mehmed'e veresin ve iskemle yarın gelmezse işime yaramaz. Aman iskemleyi yarın Cuma günü bir

⁵⁰ İlyas Yazar, *Kânî Dîvânı*, s. 267, e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55833,3-kani-divanipdf.pdf?0> (10.09.2021).

⁵¹ A. I. Melling, *a.g.e.*, s. 72-73.

saat evvel isterim. Sonra işime yaramaz. Pazar gün(ü) bayramdır, bugün sen gelme. İskemleyi tekmil ettirip yarın alıp gelesin ve İşveriz'(l)e gönderdiğim gömlek tekmil oldu mu? Aman cümlesini bir saat evvel isterim. İşleme kumaşlar buldunsa irsal edesin."⁵²

Mektupta verilen siparişlerin cuma gününe yetiştirilmesindeki heyecanın sebebi belki de Hatice Sultan'ın sarayını ziyaret edecek olan III. Selim için hazırlıktır. Zira yukarıda değinilen Beyhan Sultan ziyaretinde olduğu gibi ziyaret edilen kimsenin padişaha ve yanındaki ağalara çeşitli hediyeler vermesi âdettendi. Belki de Hatice Sultan cuma gününe yetiştirmek istediği iskemlede padişahı ağırlayacaktı. Karşılıklı hediyeleşmenin güç ve saygınlık göstergesi kabul edildiği Osmanlı toplumunda padişaha hediye sunma konusunda kız kardeşler arasında bir rekabet de gelişmiş olabilir.

2- Hanım Sultanlar İçin Yazılan Şiirlerde Protokol

Hanım sultanların sarayları için yazılan şiirlerde değinilmesi gereken bazı ortak özellikler mevcuttur. Bunlardan birincisi şairin, sözü bir şekilde padişah III. Selim'e getirerek birkaç beyitle övmesidir.

Bu bağlamda Hatif'in Hatice Sultan için, Şeyh Galip'in Beyhan Sultan için yazdığı manzumelerde iki şairin aynı tutumu benimsedikleri görülmektedir. Hanım sultanların saraylarının dikkat çeken niteliklerinden biri de III. Selim'in bu mekânları sık sık ziyaret etmesidir. Hanedanın hayatı konusunda önceki dönemlere göre son derece "konuşkan" sayabileceğimiz dönemin kaynakları, valide sultanla birlikte Beyhan Sultan sarayını ziyaret eden padişahın orada "tavşanlar temaşası ile" eğlendiğini⁵³ yahut Hatice Sultan sarayında Frenk rakkaslarını seyrettiğini bile kayıt altına almıştır.

Yazılan tarih manzumelerinde şairin padişahı şiire dâhil etmesi ise hem bir gerçeğin dile getirilmesi hem de uyulması zorunlu bir protokol kuralı olarak okunabilir. Öyle anlaşılıyor ki hitap edilen hanım sultanın dâhil olduğu hanedanın tepesinde yer alan padişahın adının zikredilmemesi edebe aykırı bir tutum sayılıyordu ve bu bölüm, yazılan manzumelerin doğal bir parçası hâline gelmişti. Meselâ Şeyh Galip, Beyhan Sultan'ın sarayı için yazdığı on dokuz beyitlik manzumenin on üçüncü beytinde şiire padişahı dâhil etmiştir:

⁵² J. Perot ve diğ., a.g.e., s.43.

⁵³ V. S. Arıkan, a.g.e., s. 139.

Hezârân âferîn bu himmete bu revnaka ammâ
Anun da matlabı şevketle teşrîf-i Selîm Hândur⁵⁴

Galip, *Divan*'ını tertip ve tezhip ettiren Beyhan Sultan'a teşekkür için yazdığı kasidede yine padişahı dâhil etmiş, aynı beyitte her iki kişiye de dua etmiştir:

İde Hakk şehryârı da anı da
Tûl-i 'ömr ile sâyebân-ı 'ibâd⁵⁵

III. Selim henüz şehzade iken kendisine kaside sunmuş olan Hatif de (ö. 1823) Hatice Sultan'ın Neşatabat Sarayı için yazdığı yirmi bir beyitten oluşan manzumenin onuncu beytinde padişahın sarayı onurlandıracağını söyleyerek onu şiirine dâhil eder ve şiir bu minvalde devam eder:

Şehen-şâh-ı cihân-bân eyledikçe sa'd ile teşrif
Bu sâhil-hâne-i hâtır-güşâyı eyledi dilşâd⁵⁶

Neşatabat Sarayı için tarih manzumesi yazmış olan Hoca Neşet de toplam otuz dokuz beyitten oluşan manzumede on birinci beyitten itibaren III. Selim'in sarayı hediye ettiğini belirterek teşrifatın gereğini yerine getirmiştir:

Bu cây-ı Ferruh-ı 'âlem-bahâ-yı 'âlem-ârâyı
İdüp ihdâya fermâyış şehinşâh-ı kerem mu'tâd

Kerâmetlü vü şevketlü mehâbetlü vü kudretlü
Şehinşâh-ı cihân Sultân Selim-i ma'delet-bünyâd⁵⁷

Manzumenin yirmi dördüncü beytine kadar padişah övgüsünü devam ettiren Neşet, III. Selim'in zaman zaman sarayı ziyaretiyle onurlandıracağı temennisini ilave ederek tekrar sarayın tasvirine geçmektedir:

⁵⁴ A. Gürer, *a.g.t.*, s. 92.

⁵⁵ A. Gürer, *a.g.t.*, s. 95.

⁵⁶ S. Önal, *a.g.t.*, s. 119.

⁵⁷ R. Oğraş, *a.g.t.*, s. 186.

Müşerref ide gâhîce şehenşeh şeh-nişînini
Bu şevk ile yapıldı bu behişt-i ‘âlem-i îcâd⁵⁸

Farklı şairlerden alınan bu örnekler, iktidarın paydaşı sayılan hanım sultan için yazılmış olan şiirlerde de iktidarın en üst temsilcisi olan padişahı övgüyle anmanın ihmal edilmeyen bir protokol kuralı olduğunu göstermektedir.

2- Hanım Sultanlar Hakkındaki Aşk Söylentileri

Popüler tarih yazımı çoğu zaman yazıya geçmemiş rivayetlere ve edebî metinlerdeki ipuçlarına yaslanmaktadır. Geçmiş zamanın biraz da eğlenceli kısmını oluşturan ve çoğu zaman aşk dedikodularıyla zenginleştirilen hikâyeler, olağanüstü bir hızla yayılma gücüne de sahiptir. En şüpheli yaklaşımın bile mutlak bir şekilde reddedemediği bazı rivayetler, aradan yıllar hatta yüzyıllar geçmiş olsa bile arada bir yeniden dolaşıma çıkmaktan vazgeçmezler. Ticari kaygılarla üretilen ve her bilim dalının “eğlenceli” bir sunumunu teşkil eden yayınların revaçta olduğu günümüzde bu türlü popüler yayınlar, sıkıcı görülen bilimsel bilginin yerini almakta, zamanla alternatifte yer bırakmayacak derecede yaygınlaşmaktadır.

Bu rivayetlerden biri de Şeyh Galip’in Beyhan Sultan’a gizli bir aşk beslediği ile ilgilidir. Ahmet Hikmet 1927’de yazdığı makalede Galip’in “sultân-ı âlî-şâneye karşı dâ’imâ gönlünde bir tebcîl-i âteşîn” sakladığını belirterek, şairin muhtemelen “hücre-i samîmiyyetine” çekildiğinde “Âh kim düştü gönül bir şeh-i âlî-câha” mısramını içeren şiirini okuduğunu belirtmektedir. Oysa Ahmet Hikmet bütün bu söylediklerinin “ihtimal ki” ya da “belki” kaydıyla yorum olmaktan öteye gitmediğini de ima etmiştir.⁵⁹ Fakat bu yorum günümüze kadar bir gerçek gibi algılanmış, Şeyh Galip’in hanım sultana âşık olduğu tekrar edilegelmiştir. Hâlbuki Ahmet Hikmet’in örnek gösterdiği terki-bent Galip’in henüz sarayla hiçbir münasebetinin olmadığı dönemde tertip edilen divan nüshasında mevcut bulunduğu göre önceden yazılmış olduğu bilinmektedir.⁶⁰

Sadettin Nüzhet Ergun, Ahmet Hikmet’in ileri sürdüğü yorumu desteklemek yani Galip’in Beyhan Sultan’a aşkını ispat için seçtiği “Sultân lafzı Hazret-i Beyhana

⁵⁸ R. Oğraş, *a.g.t.*, s. 187.

⁵⁹ A. H. Müftüoğlu, *a.g.m.*, s. 378.

⁶⁰ A. Gürer, *a.g.t.*, s. L.

yaraşur” mısraı ise⁶¹ Beyhan Sultan’ın yaptırdığı bir çeşme vesilesiyle söylenmiş olan ve yirmi üç beyitten oluşan bir kasidede geçmekte, beytin ikinci mısraında şairin Beyhan Sultan’ın cömertliğini vurguladığı görülmektedir:

Sultân lafzı Hazret-i Beyhâna yaraşur
Kim ceyb-i lutfı kıldı zer-i nâbı selsebîl⁶²

Fakat bu aşk meselesini Ahmet Hikmet ve İbrahim Necmi Dilmen’e dayandırarak kendi görüşünü belirtirken ihtiyatlı bir üsluptan da vazgeçmeyen Sadettin Nüzhet Ergun şairin

Bir sühanla dil-i vîrânımı ma‘mûr itdi
İde mesrûr anı Hak gönlümi mesrûr itdi

mısralarını da örnek göstererek şairin hanım sultana karşı “rabitasını ızhar” ettiğini ve ona “derin bir hürmet ve muhabbet” beslediğini belirtmiştir.⁶³ Ayrıca bu kasidede böyle bir aşk iması olarak yorumlanabilecek başka bir mısra da yer almamaktadır. Dolayısıyla Galip’in Beyhan Sultan için yazdığı şiirlerinde benimsediği tutum, ona âşık olduğuna değil, kendisini destekleyen hanedan mensubu kadınefendiyi protokol gereği yüceltmek istemesine bağlanmalıdır.

Ayrıca bu üslup biçimi, hanım sultanlar için yazılmış olan öteki şiirlerde de görülebilmektedir. Mesela Hatif’in Hatice Sultan için yazdığı kasideden alınan aşağıdaki beyitler, Şeyh Galip’in Beyhan Sultan için söylediği ve şairin âşık olduğu şeklinde yorumlara sebep olan mısralar tarzındadır. Fakat Hatif’in beyitleri, ifade ettiği anlamın dışında farklı bir yorum eklenerek okunmamıştır:

Sen ol sultân-ı vâlâ-rütbesin câh-ı sa‘âdetde
Olurdı vasf-ı pâkin defter-i dîvânın ‘unvanı

Seninle iftihâr eyler idi çarh-ı hüner-perver
Ki sensin mihr ü mâhın encüm-i şevk ile sultânı⁶⁴

⁶¹ Sadettin Nüzhet Ergun, *Şeyh Galip Hayatı ve Eserleri*, Bozkurd Matbaası, İstanbul 1935, s. 40.

⁶² A. Gürer, *a.g.t.*, s. 90.

⁶³ Sadettin Nüzhet Ergun, *a.g.e.*, s. 40.

⁶⁴ S. Önal, *a.g.t.*, s. 98.

Fakat seçkinlerin uzaktan izlenen hayatı bir zaman sonra yeniden kurgulanmaktan kurtulamaz. Sözlü rivayetlere dayandığı anlaşılan Hatice Sultan ile Melling arasında yaşandığı ileri sürülen aşk ise daha çok popüler yayınlarda dile getirilmiştir. Ayrıca bazı bilimsel yayınlarda meselenin pek fazla irdelenmeden kabul edildiği de bir gerçektir: ‘Nitekim Melling’in mektuplarından da anlaşılacağı üzere Hatice Sultan’a duyduğu aşk veya hayranlık resme de yansımıştır çünkü sanatçının resimde ön plana yerleştirdiği Hatice Sultan Sarayı, kendi duygularının da dışavurumudur.’⁶⁵

Fakat gerçeğe dayandığına dair hiçbir ipucu mevcut olmayan bu aşk hikâyesinin herhâlde piyasada ilgi çekeceği düşünülerek Reşat Ekrem Koçu’nun Osmanlı dönemine ait çeşitli hikâyeler içeren kitabı ‘‘Hatice Sultan ile Ressam Melling Tefrikalaşmış Hikâyeler’’ başlığıyla yayımlanmıştır. Kitapta ‘‘Hatice Sultan ile Ressam Melling’’ başlıklı bölümde bir şekilde oluşan aşk hikâyesi beklentisini karşılayacak bir ima mevcut değil.⁶⁶

Hıfzı Topuz ise çoğu zaman tarihsel gerçekliğe sadakati gevşek tutulan türün imkânlarına sığınarak *Hatice Sultan* adlı romanında, hanım sultanla Melling’e aşkın mahrem sahnelerini yaşatmaktan çekinmez.⁶⁷

Bütün bunlara rağmen kaynaklarda bu aşkın yaşandığına dair ikna edici bir belge mevcut değildir. Bu konuda en sağlam delil sayılması gereken tek belge, hanım sultan ve Melling arasındaki yazışmalardır. Günümüzde ‘‘25 yazılı yaprak’’tan oluşan bu belgeler, mektuptan ziyade pusula mahiyetindedir ve yazışan kişiler arasında bir aşk yaşandığına dair en ufak bir ipucu yakalamak mümkün değil. Latin harfleriyle yazılan pusulalarda Hanım Sultan çoğunlukla ‘‘Melling Calfa’’ diyerek hitap ettiği çalışanına, buyurgan bir üslupla emir ve siparişler vermekte, Melling ise çoğu zaman ‘‘efendim’’ diyerek hitap ettiği patronu karşısında ‘‘kul’’ konumunu benimsemiş görünmektedir.⁶⁸ Muhtemelen inşa süresince sarayda kalan Melling’in, kadınların bulunduğu yerlerde başlarını başka yöne çeviren görevli ağaların aksine, cariyelerle ve hanım sultanla gelenekler pek izin vermese de rahatça görüşüp konuşması, genç ressam ile kocası

⁶⁵ Nazlı Ece Geyik-Musa Bilik, ‘‘Hatice Sultan (Neşetâbâd) Sarayı Gravürü Örnekleminde Değişen İstanbul Kültürü’’ *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, İstanbul 2021, Voluma 6 Issue 12, s. 98.

⁶⁶ Reşad Ekrem Koçu, *Hatice Sultan ile Ressam Melling Tefrikalaşmış Hikâyeler*, Doğan Kitap, İstanbul 2016, s. 179-183.

⁶⁷ Hıfzı Topuz, *Hatice Sultan*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

⁶⁸ J. Perot ve diğ., *a.g.e.*, s. 25-55.

İstanbul dışında olan hanım sultan hakkında aşk dedikoduları çıkmasına sebep olmuş görünmektedir.

Sonuç

Osmanlı hanedanına mensup hanım sultanların şehir hayatında belirgin biçimde görünür hâle gelmesi 18. yüzyılda gerçekleşmiştir. III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan cami, çeşme ve Mevlevihane gibi mekânların yapım ve onarımını desteklemesiyle İstanbul halkının ve dönem şairlerin ilgisini çekerken padişahın kız kardeşleri olan Beyhan ve Hatice sultanlar daha çok yaptırdıkları saraylar ve bu saraylarda sürdürdükleri gösterişli hayatları ile şiirin konusu hâline gelmişlerdir. Beyhan Sultan'ın sarayı için Şeyh Galip iki kaside, bir şarkı ve beş adet tarih manzumesi söylemiştir. Muvakkitzade Pertev ise hanım sultanın sarayı için bir tarih manzumesi söylemiştir.

Hatice Sultan'ın sarayı için ise Şeyh Galip ve Hoca Neşet birer, Hatif ise iki tarih manzumesi söylemiştir. Bu şairlerden yalnızca Şeyh Galip'in şiir yazdığı Beyhan Sultan'dan iltifat gördüğü bilinmektedir. Hanım sultanın Galip'e ihsan ettiği bilinen maddi imkânlardan başka kendi sarayının duvarlarını onun şiirleriyle süslemesi herhâlde şair için büyük bir onur olmalıdır. Hanım sultanların sarayları için farklı şairlerin yazdığı manzumeler üslup bakımından da birbirine çok benzemektedir: Hemen hepsinde bahsedilen sarayın ve sahibesinin görkemine uygun coşkulu bir giriş, abartılı teşbihlerle sarayın eşsiz hatta tabiatüstü olduğunun ifadesi, hanım sultanın ve padişahın övgüsü.

Manzumelerin benzeştiği başka bir nitelik de anlatılan sarayın gerçekte nasıl bir mekân olduğuna dair pek az ipucu verilmesidir. Şiirlerin günümüz okuyucusunun bu türlü beklentilerini karşılamaktan uzak olmasının bir sebebi divan şiiri estetiğinin gerçekçi tasvirlerle pek itibar etmemesi ise, bir başka sebebi de şairlerin bahsettikleri sarayları yakından görüp inceleme imkânı bulamamış olmalarıdır.

18. yüzyılda hanedanın gücünü temsil eden ve sürekli gösterimde olan başka bazı simgesel nesnelere de şiirin konusu olmaya başlamıştır. Hanım sultanların süs eşyası olarak taşıdıkları ve padişaha hediye olarak sundukları hançerler ya da saltanat kayıklarında hükümdarlığın göstergesi olarak yer alan şal ve sarık gibi bazı nesnelere de şairlerin ilgi duyduğu konular arasına girmiştir.

Şairlerin hayranlık ifadeleriyle alkış tuttuğu bu göz kamaştırıcı dünyaya başka bir açıdan bakıldığında, yukarıda değinilen gerçekçilik konusu, anakronizme düşme pahasına olsa da, sorgulanabilir. Burada Fuat Köprülü'nün Şeyh Galip'i değerlendirirken ileri sürdüğü görüşü hatırlamak faydalı olabilir. Köprülü, şairin İran

edebiyatının güçlü etkisinden (nüfûz-ı müstebidâne) kurtulabilse Abdülhak Hamit'in bir süre sonra gerçekleştirdiği yeniliği başlatabileceğini ileri sürer.⁶⁹ Osmanlı toplumunun henüz Batı'ya açılmaya yeni yeni başladığı bir dönemde böyle bir beklentinin cevapsız kaldığını tarih göstermiştir. Fakat her şeye rağmen bir süre sonra patladığında padişahın katline kadar giden Kabakçı isyanının yaklaşan ayak seslerinin dönem şairleri tarafından duyulmamış olması da ilginçtir. Oysa Beyhan Sultan'ın yaptırdığı sarayın masraflarını karşılamakta padişahın bile âciz kaldığı, başkentte zaman zaman ekmek sıkıntısı bile yaşayan tebaanın bastırılan homurtusu, devlet hazinesini kurtarmak için halkın elinde bulunan altınların devlete teslim edilmesini teklif eden padişah fermanı şairlerin gözünden kaçmış olamazdı. Fakat yüzyıllar içinde şekil bulmuş olan şiir geleneği ve Osmanlı şairinin zihniyeti bu türlü sorular sormaktan uzaktı.

Dolayısıyla şairin hanedana sadakatini belgeleyen ve çoğu zaman bir ihsan beklentisiyle yazılan söz konusu şiirler, edebî bakımdan herhangi bir iddiası olmayan vasat metinler olarak günümüze gelmiştir. Doğrusu bu manzumelerde şairinin zaman zaman birkaç mısra ile yüksek tonda dile getirdiği sanat iddiaları pek ikna edici görünmemektedir. Bu şiirlerin yüklendiği işlev konusunda işe yarayıp yaramadığını tespit etmek her zaman mümkün olmamakla birlikte, bugün 18. yüzyıla ışık tutan manzum belgeler olarak değer taşıdıkları muhakkaktır.

⁶⁹ Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Şeyh Gâlib-Şâ'ir-i Müceddit" *Eser-i Aşk Şeyh Gâlib Hakkında Makaleler ve Bibliyografya*, (Edit Hanife Koncu-Müjgân Çakır-Leyla Alptekin Sarıoğlu), Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 400.

Kaynaklar

ALDERSON, A. D., *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, (çev. Şerafettin Severcan), İz Yayıncılık, İstanbul 1998.

ALICI L., *Dîvân-ı Nâşid İnceleme-Tenkitli Metin*, Doktora tezi, Malatya 1998.

ARIKAN, V. S., *III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme*, TTK Yayınları Ankara 1993.

ARTAN, T., "Boğaziçi'nin Çehresini Değiştiren Soylu Kadınlar ve Sultanefendi Sarayları", *İstanbul*, S. 3, İstanbul 1992, s. 109-118.

BEKTAŞ, E., *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*, e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55973,pertev-divanipdf.pdf?0> (15.10.2021).

DALLAWAY, J., *Constantinople Ancient and Modern With Excursions to the Shores and Island of the Archipelago and to the Troad*, London 1797.

DUMAN, S., *C. R. Cockerell, Travels In Southern Europe and The Levant 1810-1817 Adlı Eserin Türkçe Çevirisi ve Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2015.

EMECEN, F. M., *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, Tatav Yayınları, İstanbul 2003.

ERGUN, S. N., *Şeyh Galib Hayatı ve Eserleri*, Bozkurd Matbaası, İstanbul 1935.

GEYİK, N. E.-BİLİK, M., "Hatice Sultan (Neşetâbâd) Sarayı Gravürü Örneğinde Değişen İstanbul Kültürü", *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, Voluma 6 Issue 12, İstanbul 2021, s. 87-106.

GÜRER, A., *Şeyh Gâlib Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Ankara 1993.

KAYAALP, İ., "Kânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s. 306-307.

KOÇU, R. E., *Hatice Sultan ile Ressam Melling Tefrikalaşmış Hikâyeler*, Doğan Kitap, İstanbul 2016.

KÖPRÜLÜZÂDE M. F., "Şeyh Gâlib-Şâ'ir-i Müceddit" *Eser-i Aşk Şeyh Gâlib Hakkında Makaleler ve Bibliyografya*, (Ed. Hanife Koncu-Müjgân Çakır-Leyla Alptekin Sarioğlu), Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 398-400.

MELLİNG, A. I., *A picturesque voyage to Constantinople and the shores of the Bosphorus-Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore-İstanbul ve Boğaz kıyılarına pitoresk seyahat*, (çev. İrvın Cemil Schick-Ece Zerman), Denizler Kitabevi, İstanbul 2012.

MÜFTÜOĞLU A. H. “Şeyh Gâlib Şâ’ir-i Müceddit” *Eser-i Aşk Şeyh Gâlib Hakkında Makaleler ve Bibliyografya*, (Ed. Hanife Koncu-Müjgân Çakır-Leyla Alptekin Sarıoğlu), Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 373-388.

OĞRAŞ, R., *Hoca Neş’et Divânı (İnceleme ve Tenkidli Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991.

ÖNAL, S., *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, Doktora Tezi, Erzurum 2010.

PEROT J., HITZEL F. ve ANHEGGER, R., *Hatice Sultan İle Melling Kalfa Mektuplar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

TOPUZ, H., *Hatice Sultan*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

ULUÇAY, M. Ç., *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK Yayınları, Ankara 1980.

UZUNÇARŞILI, İ. H., “Nizâm-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa ve Kethüdazâde Arif Efendi”, *Bellekten*, XX/79, Ankara 1956, s. 486–525.

YAZAR, İ., *Kânî Dîvânı*, e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55833,3-kani-divanipdf.pdf?0> (10.09.2021).